

Beata Grochala*

Michalina Biernacka, *Znajdź z polskim wspólny język. Fonetyka w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Poradnik metodyczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, ss. 239

W ostatnich latach na rynku wydawniczym pojawia się coraz więcej publikacji z zakresu nauczania języka polskiego jako obcego/drugiego. Są to przede wszystkim serie podręczników przygotowane z myślą o początkowych etapach nauki (poziomy A1, A2, B1), książki dla poszczególnych grup wiekowych itp. Wydawane są również opracowania metodyczne, poradniki dla lektorów. Coraz więcej publikacji dotyczy poszczególnych działów gramatyki, zakresów leksykalnych itp. Szczególnie miejsce zajmują opracowania dotyczące nauczania cudzoziemców wymowy, działu szczególnie trudnego, często sprawiającego problemy tak uczącym się, jak i nauczającym. Wśród opublikowanych w tym zakresie dotychczas prac warto wyróżnić następujące pozycje: B. Karczmarczyk, *Wymowa polska z ćwiczeniami*, Lublin 1987, wyd. II Lublin 2012; A. Ikeda, „*Nie lubię igreka*”, czyli o trudnych głoskach w języku polskim, Tokio 2008; M. Kita, *Wybieram gramatykę*, Katowice 2009; L. Madelska, *Bliźniacze słowa. Test przesiewowy do badania dojrzałości szkolnej w zakresie percepcji i wymowy dzieci wielojęzycznych*, Lublin 2010; L. Madelska, *Posłuchaj, jak mówię. Materiały do ćwiczenia słuchu i wymowy dla dzieci oraz dla dorosłych, uczących się języka polskiego jako obcego*, Wiedeń 2010; A. Majewska–Tworek, *Szura, szumi i szeleści. Ćwiczenia fonetyczne nie tylko dla cudzoziemców*, Wrocław 2010, a także najnowsze opracowanie *Głoski polskie* Marcina Maciołka i Jolanty Tambor, Katowice 2014. Niestety, większość z wymienionych podręczników i pomocy jest trudno dostępna, choćby ze względu na miejsce wydania (np. Tokio) bądź niski nakład (jak w przypadku podręcznika Maciołka i Tambor). Ciekawie na tym tle prezentuje się publikacja Michaliny Biernackiej *Znajdź z polskim wspólny język*, której podtytuł wskazuje, że jest to poradnik metodyczny z zakresu nauczania fonetyki języka polskiego jako obcego.

Książka podzielona została na dwie części: pierwsza to *Zagadnienia teoretyczne*, a druga – *Praktyczne wskazówki dla nauczycieli*. Całość poprzedza *Wstęp*, w którym Autorka określiła adresatów publikacji: „praca skierowana jest do nauczycieli języka polskiego jako obcego/drugiego, a także studentów specjalizacji czy studiów dotyczących nauczania polszczyzny cudzoziemców. Szczególnie przydać może się młodym lektorom, rozpoczynającym karierę zawodową, zarówno polonistom, jak i neofilologom” (s. 13). Wydaje się, że grono odbiorców jest szersze – z książki śmiało mogą korzystać studenci uczący się języka polskiego jako obcego (zwłaszcza z zaproponowanych ćwiczeń), natomiast zagadnienia teoretyczne dotyczące systemu fonetycznego polszczyzny mogą być pomocne adeptom zarówno polonistyki, jak i innych kierunków neofilologicznych, niekoniecznie o specjalności glottodydaktycznej. Warto zaznaczyć, że M. Biernacka stosuje w pracy termin fonodydaktyka (dział metodyki zajmujący się nauczaniem fonetyki), który obecny jest w publikacjach

* beatag@uni.lodz.pl; Zakład Lingwistyki Stosowanej i Kulturowej, Instytut Filologii Polskiej i Logopedii, Wydział Filologiczny, 90-236 Łódź, ul. Pomorska 171/173.

neofilologów, nie został zaś przejęty przez metodyków języka polskiego jako obcego. Uważam to określenie za trafne i warte rozpowszechnienia na gruncie glottodydaktyki polonistycznej.

W rozdziale pierwszym M. Biernacka skoncentrowała się na kompetencji fonologicznej. Trzeba jednak wspomnieć, że swoje rozważania poprzedziła konstatacją dotyczącą miejsca fonetyki w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Niestety, jest to zagadnienie odsuwane przez wielu lektorów na plan dalszy, uważają oni bowiem ćwiczenia fonetyczne za zbędne. Tymczasem, jak zauważa Autorka, zwłaszcza na początkowym etapie nauki błędna artykulacja może w znacznym stopniu zakłócać komunikację. Na szczęście coraz większa liczba nauczycieli języka polskiego jako obcego docenia rolę fonetyki.

Jak wspomniano, pierwszy rozdział koncentruje się wokół pojęcia kompetencji fonologicznej. Podstawę odniesienia stanowi jej definicja zawarta w *Europejskim Systemie Opisu Kształcenia Językowego*, jednak M. Biernacka, co uważam za rzecz niezmiernie ważną i cenną, odniosła ogólne wytyczne ESOKJ do systemu fonologicznego języka polskiego. Co więcej, w podobny sposób, tj. w odniesieniu do polszczyzny, pokazała ściśle powiązaną z fonetyką kompetencję ortoepiczną oraz ortograficzną. Analizy te zostały zaprezentowane w formie tabelarycznej (odpowiednio s. 26, 27 i 28), co daje czytelnikowi możliwość łatwego dotarcia do interesujących go treści i skorzystania z nich.

W podpunkcie dotyczącym czynników implikujących nabywanie kompetencji fonologicznej Autorka zwróciła uwagę na ogromną rolę percepcji mowy. Podkreśliła prawdę oczywistą, ale, niestety, często zapomnianą przez lektorów, iż przed nauką wymowy należy ćwiczyć umiejętność rozpoznawania i rozróżniania dźwięków. Z zagadnieniem tym łączą się różne rodzaje słuchu. M. Biernacka przedstawiła je m.in. w postaci zwięzłej tabeli (s. 38–39) prezentującej typy i funkcje słuchu. To bardzo istotne zestawienie, które z pewnością przyda się nie tylko lektorom języka polskiego jako obcego, ale również logopedom czy pedagogom. Warto w tym miejscu nadmienić, że ogromnym atutem książki jest jej interdyscyplinarność. Autorka bazuje bowiem na badaniach glottodydaktycznych (głównie neofilologicznych), ale wzbogaca je refleksją językoznawczą, psychologiczną, psycholingwistyczną, neurolingwistyczną, logopedyczną. Czytelnik może zapoznać się dzięki temu z szeroką perspektywą badawczą zaprezentowaną w jednym miejscu.

Istotne jest również wykształcenie M. Biernackiej – w jej dociekaniach widać gruntowne przygotowanie polonistyczne. Przejawia się ono przede wszystkim w rozdziale drugim zatytułowanym *Rola fonetyki w przyswajaniu innych podsystemów języka*. Szczególnie ważny jest związek fonetyki z systemem graficznym, a w jego ramach z ortografią i interpunkcją, od których rozpoczęto prezentację zależności. Omówiono wiele zagadnień szczegółowych związanych z artykulacją/zapisem poszczególnych głosek oraz grup spółgłoskowych. Na szczególną uwagę zasługuje część poświęcona samogłoskom nosowym. Lekturę tego fragmentu warto polecić wszystkim, którzy bądź związani są zawodowo z językoznawstwem, bądź są użytkownikami języka, a problemy poprawnościowe nie są im obojętne. Autorka między innymi zaprezentowała rozmaite stanowiska dotyczące artykulacji nosówek, aby stwierdzić, że we współczesnej polszczyźnie w śródgłosie dominuje wymowa dyftongiczna (s. 50).

W omawianym podrozdziale na szczególnie wyróżnienie zasługuje uwaga M. Biernackiej dotycząca świadomego postępowania lektorów (s. 65). Często mnożą oni zasady i reguły, które mają zapamiętać słuchacze, co zwłaszcza na początkowym etapie nauki jakiegokolwiek języka jest zbędne. Dużo ważniejsza jest praktyka artykulacyjna.

Trzeba odnotować, że Badaczka zajęła się również niezmiernie ważnym związkiem między interpunkcją a prozodią, czyli zagadnieniem, które właściwie nie pojawia się w opracowaniach glotodydaktycznych.

Zgodnie z wywodem Autorki także kolejne podsystemy języka, a mianowicie gramatyka i leksyka, łączą się z artykulacją. M. Biernacka koncentruje się na formach fleksyjnych, morfologicznych i składniowych. Charakteryzuje pod względem fonologicznym bogaty rejestr imiennych i werbalnych form fleksyjnych i słowotwórczych. Związek fonetyki ze składnią pokazany jest przede wszystkim na przykładzie deferencyjnej funkcji intonacji. Bardzo ciekawie zaprezentowano związki leksyki i fonetyki. Tu Badaczka zwróciła uwagę przede wszystkim na możliwości, jakie dają: homonimia, synonimia, antonimia jednordzenna oraz pola pojęciowe.

Główna idea rozdziału, a mianowicie uzmysłowienie czytelnikowi konieczności łączenia ćwiczeń fonetycznych z ćwiczeniami, które ułatwiają uczącym się języka polskiego jako obcego przyswojenie innych płaszczyzn języka, jest bardzo ważną wskazówką metodyczną zwiększającą efektywność nauczania.

Część pierwsza książki, nazwana przez Autorkę teoretyczną, choć znalazło się w niej wiele praktycznych uwag, stanowi wprowadzenie merytoryczne do części drugiej, w której zaprezentowane zostały konkretne wskazówki dla nauczycieli. Są one pokłosiem własnych obserwacji uczących się, jak również wynikiem analiz dotychczasowych opracowań oraz ankiet wypełnionych przez lektorów w polskich i zagranicznych ośrodkach nauczających języka polskiego jako obcego. Należy wspomnieć także o badaniach eksperymentalnych M. Biernackiej. Polegały one na stworzeniu autorskiego programu fonetycznego, przetestowaniu go i porównaniu efektów nauczania z efektami wcześniejszych programów. Wynik ewaluacji był wyraźnie pozytywny w grupach z poziomu A, w których realizowany był program autorski.

W omawianym rozdziale początkowo zaprezentowano problematykę normy, błędu, relacji między błędem a interferencją, aby płynnie przejść do sposobów korekty błędów. I tu po raz kolejny Autorka ujęła swoje wskazówki w tabeli, która zawiera zestawienie sposobów reakcji na błąd wymowy (na konkretnym przykładzie). Jest to bardzo cenny element publikacji – pokazuje bowiem, zwłaszcza niedoświadczonym lektorom, w jak różny sposób można dokonywać korekty, nie deprecjonując przy tym wypowiedzi uczącego się. M. Biernacka wskazuje, jak istotnym etapem procesu dydaktycznego jest właściwie przeprowadzona poprawa błędu uczniowskiego.

Kolejny podrozdział poświęcony został tzw. miejscom trudnym polszczyzny. Trzeba zaznaczyć, że zaprezentowane przez Autorkę charakterystyki miejsc, które mogą sprawiać obcokrajowcom kłopoty artykulacyjne, nie są tylko powieleniem opisów zawartych we wcześniejszych publikacjach, lecz wynikają z autentycznych analiz, wielorakich badań Autorki i głębokich studiów.

Ostatni rozdział, *Fonetyka korektywna*, zwraca uwagę już samym tytułem. Określenie fonetyka korektywna to kolejne zapożyczenie z badań neofilologicznych, bardzo trafnie nazywające sposoby radzenia błędom, ich przewidywania i eliminowania (s. 129). Autorka wskazuje przede wszystkim na zasady nauczania fonetyki, które gromadzi w tabeli na s. 133. Zapoznanie się z nimi powinno stać się obowiązkiem wszystkich studentów przygotowujących się do pracy lektora. Z pożytkiem sięgną po nie także doświadczeni lektorzy. Zawsze pamiętać trzeba o naczelnej zasadzie, która głosi, że dużo lepsze efekty daje poświęcenie problemom artykulacyjnym pięciu minut podczas każdej lekcji, aniżeli przeprowadzenie całościowych zajęć dotyczących wymowy.

Badaczka zwraca także uwagę na rolę motywacji, zagadnienia modalności (uatrakcyjniania) zajęć, wskazuje na zróżnicowanie wiekowe uczących się, ich odmienne predyspozycje. Podaje m.in. wskazówki, jak przygotować ćwiczenia dla tzw. wzrokowców.

M. Biernacka prezentuje także materiały fonodydaktyczne, wśród których wymienia podręczniki do nauczania wymowy i fonetyki (starsze opracowania, niezgodne z systemem certyfikacji), podręczniki kursowe, a także opracowania naukowe. Trzeba zaznaczyć, że Autorka mocno podkreśla udział pomocy logopedycznych. Jest to spostrzeżenie cenne, ponieważ są to materiały dobrze przygotowane, poparte badaniami, a nie zawsze znane lektorom.

Najważniejsze, w mojej opinii, zestawienie w recenzowanej książce stanowi tabela zamieszczona na stronach 150–152, która zawiera konkretne treści nauczania w obrębie fonetyki języka polskiego jako obcego dla poziomów A i B.

Kolejny problem dotyczy transkrypcji. Wobec wielości alfabetów fonetycznych M. Biernacka reprezentuje stanowisko, że dobrze sprawdza się stosowanie alfabetu sławistycznego, choć w większości opracowań obecny jest alfabet międzynarodowy. Wprowadzanie jakiegokolwiek alfabetu fonetycznego powoduje bardzo często niechęć uczących się. Dlatego czasami warto, o czym wspomina także M. Biernacka, zrezygnować z jakiegokolwiek zapisu fonetycznego. Sądzę, że rozwiązaniem może być również zastosowanie uproszczonego zapisu bądź wprowadzenie własnych, ustalonych z grupą symboli, o czym również wspomina Autorka.

W części poświęconej metodom nauczania fonetyki języków obcych scharakteryzowano poszczególne metody (zwłaszcza audytywną i kontrastywną). Warto zwrócić uwagę na metodę werbo-tonalną. Co prawda zdaniem Autorki jest to metoda powszechna w glottodydaktyce i logopedii, jednak w nauczaniu języka polskiego jako obcego nie występuje zbyt często, a warta jest zastosowania.

Ostatni, obszerny podpunkt rozdziału czwartego zatytułowany został *Typologia ćwiczeń fonetycznych*. Poza teoretycznymi rozważaniami dotyczącymi rodzajów ćwiczeń, etapów pracy nad poprawną artykulacją zawarto w nim rzecz bardzo cenną – przykłady konkretnych ćwiczeń fonetycznych adresowanych do uczących się języka polskiego jako obcego. Proponowane ćwiczenia dotyczą sprawności kształtowania słuchu mownego, artykulacji dźwięków, prozodii, umiejętności czytania i pisania. Zaskakuje wielość zaprezentowanych technik, np. anagramy, krzyżówki, rebusy, drzewka wyrazowe, tabelki do uzupełnienia, wyliczanki, spirale logopedyczne i inne.

Istotne miejsce zajmują również ćwiczenia z wykorzystaniem tekstów kultury, zwłaszcza rozmaitych wierszyków dla dzieci, rymowanek, ale także tekstów kultury popularnej, za jakie uznać należy dowcipy czy wyliczanki. Każdorazowo ćwiczeniu towarzyszy opis merytoryczny, istotny zwłaszcza dla początkujących lektorów. Warto zaznaczyć, że Michalina Biernacka nie tylko zebrała ćwiczenia rozproszone w podręcznikach, pomocach logopedycznych itp., ale także zaproponowała rozwiązania autorskie. I choć ćwiczenia zajmują prawie 40 stron, to czytelnik odczuwa pewien niedosyt. Może warto zatem wydać osobną publikację zawierającą jedynie zbiór ćwiczeń i tekstów kultury „przypisanych” do poszczególnych zjawisk artykulacyjnych, zróżnicowany dla odpowiednich poziomów. Z pewnością byłaby to bardzo cenna pozycja w nauczaniu języka polskiego jako obcego, kontynuująca ideę zapoczątkowaną przez Małgorzatę Kitę w podręczniku *Wybieram gramatykę!*, cz. I: *Fonetyka* (Katowice 2009).

W *Zakończeniu* Autorka pisze, że jednym z ważniejszych celów przyświecających współczesnej glottodydaktyce polonistycznej jest nieustanne poszukiwanie sposobów ułatwienia cudzoziemcom nauczania się fonetyki (s. 211). Książka M. Biernackiej doskonale ten cel realizuje dzięki wnikliwej analizie problemów związanych z procesem glottodydaktycznym i bogatej ofercie ćwiczeń fonetycznych. W wymiarze teoretycznym ma ogromną wartość porządkującą i weryfikującą rozmaite poglądy. W aspekcie użytkowym łączy elementy podręcznika do nauki wymowy i fonetyki języka polskiego z jego obudową metodyczną.

Z książką *Znajdź z polskim wspólny język* powinien zapoznać się każdy, kto zajmuje się nauczaniem języka polskiego jako obcego.